

Vår nøytralitet og sannheten

Taler

Anders Wyller

Omstendigheter

Foredrag

- 1 De siste måneders krig har stadig, sterkere overbevist mig om at Europas kristne kultur står overfor en ytterste prøve. Og særlig Finnlands skjebne har lært mig at også Norge, enten det vil eller ikke, er med i tidens overveldende oppgjør. Jeg kan ikke fri mig fra at alt det vi har kjært av religiøse, kulturelle og nasjonale verdier
- 5 innen lenge vil kunne se sin eksistens satt på spill. Også vårt folk går efter min tro en prøve imøte som kan komme til å avgjøre fremtiden for slektledd.

- Når en mann ser det slik, tvinges han til handlinger som griper dypt inn i hans vanlige liv. Han tvinges til å gjøre opp regnskap for sine tanker og følelser: Hvor
- 10 står jeg? Hvad tror jeg? Hvad vil jeg gjøre i en stund hvor det spørres om alt? Og hvis han da kommer til annet enn mismotets negative resultater, drives han til å vende sig til andre med det han ser, tror og vil. Hvis det ikke kunde misforståes, vilde jeg si at en mann som i denne tiden ukallet reiser sig op og peker ut vei, han tar på sig et ansvar for det hele folk. Skal hans ord overhodet ha noen mening,
- 15 må han ønske at de skal bli hørt med følger for alle.

- Fordi jeg kjenner dette ansvaret så personlig, har jeg i disse dager trukket mig tilbake fra et arbeide som er og blir mig det kjæreste, som jeg har vært med om å skape fra grunnen av, som i de siste årene har gitt mitt liv innhold og relativ
- 20 trygghet og som jeg gjerne vilde gi min fremtid - Nansenskolen. Jeg nevner dette for å gjøre det klart for folk at en mann går ikke til et slikt skritt med mindre han iallfall selv synes han har alvorlige grunner for det. Han går ikke til en handling som han må vite mange mennesker vil beklage, noen dømme. Om jeg har handlet rett eller ikke, vil det her som ellers kunne strides om. Jeg ber bare alle
- 25 tro at jeg selv ikke er mig bevisst noen faneflukt. De idealer og det menneskesyn jeg har arbeidet for før, tror jeg at jeg arbeider for nu og alltid. Men kanskje var det bare ved å gå til et skritt som så åpenbart ikke kan kjennes tyngre for noen

30 enn for mig selv, at jeg har håp om å gjøre klart for alle at det jeg sier her i kveld, det må jeg virkelig si.

Det er mange spørsmål som reiser sig i en tid som denne for enhver mann som ikke lever et likegyldig liv. Jeg vil begynne med å nevne to som har trengt sig sterkt frem i mine egne tanker: «Nøitraliteten og sannheten». Det kan se ut
35 som de ikke har stort med hverandre å gjøre. Men hos mig iallfall har de greiet å skape en stadig konflikt. Jeg vil fortelle om den ikveld fordi jeg tror det ligger en virkelig interesse i å finne klarhet over dette forholdet mellem nøitralitet og sannhet.

40 Hva er nøitralitet? Nøitralitet er en politikk som enhver annen, grunnet på omsynet til landets interesser. Det passer vårt land å holde sig utenfor et maktoppgjør, og det passer med vårt lynne, som er stemt for fred. Vi kan i og for sig ikke tenke oss å ha noe utestående med andre som må avgjøres med krig. Og vi har ikke noe politisk forbund som krever vår deltagelse i krig. Derfor bevarer
45 vi efter beste evne forbindelsen med krigførende, handler og forhandler med dem og prøver å holde en politisk og økonomisk likevekt oppe. Nøitralitet vil altså si en politikk som prøver å holde landet utenfor en strid hvor vi ikke synes vi har noe å vinne eller tape. Og denne politikken må stå ved hevd så lenge statsmaktene i landet finner det er rett. Denne politikken er vi nødt til å betale
50 med forskjellige avkall. Vi er nødt til å beherske oss mere enn ellers, og jo større deler av samfundet vi binder med våre ord, desto mere må vi sikte ordene før vi slipper dem frem. Staten kan ikke ta parti uten å bli unøitral selvom den ikke mener å gå i krig. Avisene kan ikke uten å opgi sin nøitralitet hindre begge parter i en krig fra å komme til orde. Hvor «sannheten» i et maktoppgjør finnes, det
55 avstår en nøitral stats offisielle organer fra å sette frem noen mening om - så lenge krigen står på. Og jo mindre den nøitrale staten er, desto reddere er den for å gjøre noe som kan vekke sinnet hos en stormakt i krig. Alt dette er enkelt og naturlig.

60 Vanskeligere blir det når vi ser på nøitralitetens stilling i folkets eget liv, i det daglige livet vi lever som fri borgere i et fritt land. Her er det fremforalt viktig å se nøitralitetens grenser. Og her blir vi aldri for mange til å advare hverandre mot å gjøre nøitralitetens grenser for vide. For alt vi gir den, tar vi av sannheten.

65 Nøitralitet er et middel, brukelig, ønskelig, nødvendig i den ytre politikk, eller utjenlig og forkastelig efter som vi er innstillet. Men en sannhet kan den aldri

bli. Et livsinnhold kan den aldri skape. Vi ser det når vi fra statens utenrikspolitikk fører den over til individets egne forhold: Det «nøitrale»
70 menneske er det som hylder ordet «hvad du ikke legger dig op i, har du heller ikke vondt av». Det nøitrale menneske er det lunkne menneske, udeltagende og passivt, for hvem svart og hvitt er likt. Sannheten er aldri nøitral. Sier vi svart, eller sier vi hvitt, har vi tatt parti. Sier vi ja, har vi tatt parti, sier vi nei, har vi tatt parti. Eier vi en sannhet vi tror på, må vi ta parti. Og av de to tingene -
75 sannheten og nøitraliteten - er sannheten det viktigste. For i sannheten ligger vår mening med livet.

Jeg er ikke sikker på at nordmenn ser dette klart nok idag. Jeg kjenner uro for at altfor mange av oss er tilbøielige til å se en egenverdi i nøitraliteten, til bent frem
80 å foretrekke nøitraliteten for sannheten, til ikke å løpe sannhetens risiko. Gjennem alt som tales og skrives idag hører jeg mest dette: Vi er nøitrale og må holde hodet koldt. Vi må være glad så lenge vi har fred og mat i landet. Vi må være forsiktige, ikke komme i affekt, ikke ruste sånn at det kan misforståes, ikke si noe, ikke dømme. Stormaktenes strid er ikke vår. Gud har spart oss og vil nok
85 spare oss hvis vi ikke bråker. Vær nøitrale i sinn og hjerte, mot russer og finne, som den svenske presten sa. Snakk ikke om tsjekkerne som undertrykkes, fengsles og skytes, det irriterer bare og vi kan så allikevel ikke hjelpe, tal ikke om Schussnig som ingen mere vet hvem er, våre ord kan ikke få ham ut av fengslet, lag ikke Niemöller til martyr, det gjør ikke den tyske kristenhets kår bedre. Hjelp
90 finnene, men ikke sånn at vi selv løper fare. Mon denne ofringen i kirkene 1ste juledag var vel betenkt? Elsk ætten, men ti med uretten. Vær frimodige, men si ikke noe som kan støte. Vær fredsommelige. Vær forsonlige.

Alle disse ord kan ha sine nærliggende grunner. Men faren er at de skaper en
95 halvkvalt taushet hvor tanke og hjerte i nøitralitetens navn langsomt lukker sig til. Hvad annet er vår virkelighet ved å bli enn et område hvor noen lever i kold og gold ro, andre i kraftløs klynk og jammer og noen i drømmens bleke lyssyn? Hvad annet ser vi enn de tre små grisers lek med de dåraktige jomfruer: «Det kan aldri hende her», mens storparten av oss andre lar oss kue av fryktens
100 urofylte stillhet.

Denne utvikling av nøitraliteten vil jeg advare mot . Jeg vil advare mot å drive nøitraliteten lengere enn sannheten tåler. Jeg vil advare mot å gjøre det til en livstro som bare kan være en politisk linje og av nøitraliteten skape en
105 skremmende bøig om all fri følelse og tanke. Og endelig vil jeg advare mot å tro

at nøytraliteten er en trylleformel som i sig selv og gjennom vår egen vilje kan holde oss utenfor krigens nød. Å tro at det som skjer på jorden idag når alt kommer til alt - og bortsett fra vanskeligheten med mat, brensel, flyktninger og skibsfart - ikke kommer oss ved annet enn som tilskuere, vilde utsette oss for katastrofale skuffelser. Finnland rystet oss op. Men også her har viljen til nøytralitet lagt sin kolde demper. Etter seks ukers rop fra lidende og kjempende finske kvinner og menn er resultatet av vår norske hjelp blitt fem millioner kroner, hvorav minst halvparten er gitt av en håndfull mennesker, 30 tusen ryggsekker, noen hundre frivillige, to ambulanser, vår utenriksministers ord om at her kan nok den enkelte gjøre mere enn staten, og vårt folks ønske om et godt nyttår for det finske folk. Men hvis det nu er sant at dette folk holder på å forblø, hvis det er sant at Finnland verger oss selv, våre hjem, vår tro og vår frihet med sitt flengede bryst, hvis det er sant at den fred som engang skal skrives i Europa kommer til å bestemme også over Norges fremtid, hvor nøytrale vi enn har kalt oss, hvis det er sant at Russlands eller Tysklands eller Englands og Frankrikes seier vil øve sin avgjørende virkning også på det norske folks liv, tro og arbeide, - ja, hvis alt dette er sant, og jeg tror det er sant, da må vi iallfall vite at nøytraliteten og vår egen vilje ikke i sig selv er nok til å holde oss utenfor det store oppgjør, - og da gjelder det å ta standpunkt til dette. Vi sier av og til: «Ennu er ikke det uoprettelige skjedd, ennå er det tid til å arbeide for freden». Men når vi sier det, bygger vi på vårt eget inderlige ønske om fred og på vår tro om at vi selv ikke er med og ikke trenger å komme med mot vår egen vilje. Men det uoprettelige er skjedd. Krig er brutt ut. Makter er sluppet fri som ingen forsoningsvilje kan temme før de har løpt ut sin egen storm. Stormakter går ikke til krig av et innfall, og de stanser ikke krig av et innfall. Mirakler kan skje, men det vi har å holde oss til av viten og erfaring, forteller at det stormvær som herjer, ikke er nær ved å ebbe ut. Det var forferdelig nok hvis det bare var stormaktenes interesser som tørnet sammen på denne måte. Men da kunde vi tross alt se en grense for kampen. Men det gjelder noe mere, noe i bokstavelig forstand grenseløst: Sammen med statenes interesser og lyster bryter menneskenes tanker og tro sig mot hverandre, sinnelag og menneskesyn, kultur og livsmening, kors og korsets banemenn. I den strid undgår ingen sin prøve.

Hvad vil dette si? Skal vi erklære noe land krig? Nei, jeg har ingen lettsindig trang til å erklære krig. Med de krefter av åndelig og materiell art vi idag rår over, vilde det formodentlig også av den grunn være en halsløs gjerning. I det hele tatt: at et lite folk selv skulde bryte sin nøytralitet, som det engang er gått inn for, tror jeg ikke vilde kunne stå for en vurdering. Ialffall er det åpenbart at praktisk talt

et enstemmig folk er for den knesatte nøytralitetslinjen, og vi har storting og regjering til med sitt ansvar og sin viten å våke over at den blir holdt - så lenge den kan holdes. Ennu en gang, vi skal ikke erklære krig. Det er dårskap å gå i krig bare på begeistring. Men i sig selv er begeistring en dyd vi skal være glad for, -
150 og som er ved å bli sjelden i dette land - og i den tid vi ennå har, skal vi gjøre hva vi kan for å underbygge begeistring med klare tanker, seig vilje og ordentlig materiell. Vi skal prøve på nytt de gamle slagord og se om de eier sin fulle sammenheng i den nye tid. Engang så vi fred og frihet, fred og rett. Men kanskje må vi idag si fred eller frihet, fred eller rettferd. Vi sier: Vi vil fred. Men
155 kanskje må vi spørre: «Kan vi få fred? Er en nok til å gi fred som en er nok til å lage ufred? Vi skal se etter vårt kompass - «det peke må på sant og rett» - og følge kompassstreken selv om det gir risiko. Alt gir risiko i livet, selv den saktmodigste nøytralitet, og kanskje den mere enn den frimodige. Men ikke all risiko er aktverdig. Med en aktverdig risiko mener jeg en risiko som følger med
160 et handlesett som bygger på en klok vurdering av de krefter vi rår over, og viser trofasthet mot den sannhet vi tror på. Det kan være en uklok risiko å gå i krig med Finland selv om vi må erkjenne vår fremtid aldri så meget knyttet til landets skjebne - for en krig med en uferdig hær og et uferdig folk vilde ingen hjelp være, men en årsak til katastrofer for begge land. Men det er en aktverdig
165 risiko å ta, både for samfund og individ, å hjelpe Finland med mat, penger, materiell vi kan undvære og frivillige som er skikket til å være med. Og det vil etter min mening være en aktverdig risiko å la fremmed hjelp nå Finland gjennom norsk område, den dag vi forstår at i denne hjelpen ligger Finnlands siste håp om frelse. For hvis disse handlinger bringer krig over oss, vet vi at alt vi
170 må igjennom, skyldes en handlemåte fra vår side som ikke kunde være anderledes hvis vi ikke skal fornekte hver eneste av de rettsgrunnsetninger vi har bygget vårt samfund og vår tro op på.

Finnlands eksempel er overveldende nettopp for oss, fordi det viser at
175 nøytraliteten har en grense som er uavhengig av folkets beste vilje, og fordi det forteller hva et lite folk er i stand til når hver mann og kvinne i landet har noe å leve for og noe å dø for.

Har jeg noe å leve for, og har jeg noe å dø for? Det er et spørsmål som en
180 forstandig mann vel alltid en eller annen gang vil komme til å stille sig i livet, men de lyder svakere under roligere forhold, og svarene vi gir dem får ikke nevneverdige følger. Vi kan si vi vil leve og dø for friheten, men vet godt at ingen vil kreve noe mer av oss enn at vi passer vår butikk, vårt jorde og vårt kontor. Vi

185 kan si vi vil leve og dø for Norge, men vet godt at Norge er forbi den tid da det
fører krig. Vi kan si vi vil leve og dø for Kristi kors, men vi vet så inderlig vel at
ingen lenger i vårt land, som er hele vår virkelighet, piner livet av noen for
korsets skyld. Vi kan mene at vi vil leve og dø for så mange saker, men alltid vil vi
i roligere tider være tilbøielige til å bruke ordene i overført betydning, ja, kanskje
190 undgår vi dem som litt for støierende og gammeldags store. Men idag står de der
med skremmende velde. Jeg selv iallfall kan ikke komme unda dem, og svaret jeg
er kommet til, har jeg i det lengste prøvet å holde tilbake - nettop fordi jeg har
forstått at tiden kunde ta mig på ordet.

195 Jeg har også, kjent en annen hindring. Jeg er barn av en slekt med et forvitret
livssyn. Alle verdimålere vi har vokset op med, har vært iferd med å smuldre op,
perspektivene er blitt kortere både bakover i historien og forover i fremtiden.
Jeg fristes til å si at vår slekt er en rumphugget slekt hvor det litt efter litt har
glidd inn i oss alle at noe utover dette liv finnes ikke, noe over mitt eget liv
200 finnes ikke, at dette liv er så mange år som mulig mellem fødsel og grav, og intet
avkall er for stort som redder livet.

Jeg taler ikke lettferdig om mitt liv. Både av instinkt og, tro er det dyrebart for
mig, ja over all forstand. Jeg er villig til å lide meget for å kunne bevare det -
205 lengst mulig. Men tidens svære hendelser har lært mig at jeg så langt fra å være
mig selv nok, trenger en sannhet å knytte dette livet til for overhodet å kunne
tale om å leve, en sannhet så stor at den ikke bare krever alt av mig, men jeg
krever alt av mig, også livet, for denne sannhets skyld. Og fordi jeg tror alle
mennesker lever under den samme nødvendighet, gjør jeg hvad jeg kan for å vise
210 andre den veien jeg selv har gått, det målet jeg selv har nådd og den måten jeg er
villig til å bruke for å holde fast ved målet. Jeg gjør det i en så personlig form
som mulig. For også det har denne tid lært mig til fullstendighet: Like sant det er
at ingen kan binde mere enn sig selv når det gjelder de store felles spørsmål om
hvad vi lever for og hvad vi dør for, like sant er det at ingen kan tale om disse
215 spørsmål som ikke taler ut fra sitt eget innerste.

Min sannhet har jeg allerede nevnt: Den heter frihet, fedreland og kristendom.
Til dem som husker at jeg før har talt om frihet, sannhet og kjærlighet som livets
store mening, vil jeg svare at kjært barn har mange navn, og at de jeg nu bruker
220 ikke er en omdøpning så meget som en oversettelse tiden har gjort nødvendig.
Jeg kan også si det anderledes: Den verden jeg ser mig stillet over, har på en
overveldende måte personliggjort idealene. Friheten og sannheten er ikke bare

225 prinsippet om fri tanke og sann forskning, de er blitt min fri tanke og min
sanne, forskning i dette frie landet, NORGE. Og all tvangen i Europa, alle
fengslene, all forfølgelsen av mennesker som bare har fulgt sin samvittighet, har
gitt mig bilde på bilde av hvad det ikke å ha friheten vil si, og gjort mig
ansvarlig for den frihet jeg selv ennå er herre over. Av den friheten skal kanskje
en ny frihet vokse for dem som ingen har.

230

Og på samme måte er det med kjærligheten. Jeg har lenge, kanskje alltid, synes at
ingen lære loddet kjærligheten dypere enn kristendommen. Men idag har jeg
ikke å gjøre med en lære av stor moralsk verdi. Jeg ser et kors med røtter dypt
gjennom jorden også i mitt land og filtret inn i mitt hjerte. Jeg er bundet til det
235 og har ansvar for det. På samme måte som landet er bundet til det og har ansvar
for det. Norge uten korset er ikke lengere Norge, men noe annet, og jeg uten
korset er overhodet ingenting. Men dette kors er idag kringsatt av fiender,
mennesker og demoner, som gjør hvad de kan - i tanke, ord og handling - for å
rive det overende. De klarer ikke å rive korset overende, men de kan klare å gjøre
240 det meget ondt, de kan klare å rive røttene op både i en slekt og i et land, og blev
det min slekt og mitt land, vilde jeg kjenne det som om jeg ikke lengere hadde
hjem på jorden.

Eller la mig tale om fedrelandet. Det har alltid stått vel til mellom mig og
245 «fedrelandet». Jeg vet ikke av at jeg har gjennomlevet de tider som mange må
igjennem, kanskje særlig i unge år og i vår tid, da alt som smaker av fedreland
sitter dem i halsen. Heller ikke husker jeg noen tid da fedrelandsrusen gikk mig
så til hodet at den gav mig tømmermenn. Jeg har tre ganger talt 17. mai. To av
talene kan jeg ennå stå ved, den tredje og første kunde jeg kanskje også stå ved,
250 men da var jeg russ og 19 år. Men fedrelandet har alltid vært iro for mig og latt
mig iro, og har jeg tenkt på det, da har det vært som landet idag, med den og den
historie, den og den litteratur, de og de menn og de og de økonomiske, politiske
og kulturelle arbeidsmuligheter.

255 Men idag er fedrelandet blitt mere enn en politisk enhet, et geografisk område
og et historisk minne. Det er blitt et levende liv, legeme og sjel, som jeg er del i,
men på ingen måte er herre over. Grunnlovens ord er klare og fullstendige:
Norge er uavhengig, udelelig og uavhendelig. Det henger sammen ikke bare i
rum, men i tid. Slegt kjeder sig til slekt fra landets morgen av, selv er vi et ledd.
260 Vi har overtatt et land vi har det fulle ansvar for, men som vi ikke eier, vårt
fedreland, våre fedres land, som vi kan stille vel eller dårlig med, men som vi

i allfall en dag skal gi fra oss til en ny slekt - som skal dømme oss, slik vi satte oss til doms over dem som gikk foran oss.

265

Men dette Norge taler til mig på en annen måte enn det Norge hvor jeg og min slekt var alene om å råde. Så langt jeg går bakover, hører jeg stemmer. Og det en fremmed dikter har kalt kristendommens demokrati, det er: De døde deltagelse i slektens liv, er for mig blitt en virkelighet. Jeg har ansvaret, og de døde kan bare gi råd, men enten jeg kan følge rådene eller ikke, er de verd å ta med. Hva er det de forteller mig, stemmene i Norge, ikke bare min fars og mors, ikke bare de slekter som er gått foran mig i landet, men de som er gått forut for oss alle? Det begynner langt, langt tilbake, men tydelig og fast: Bedre er å dø med ære enn å leve med skam. Fe dør. Frender dør. En selv dør som de. Ett jeg vet som ikke dør: det gode ord om ærens mann. Jeg hører dem og synes de taler til mig.

275

Det fortsetter, i Kongespeilet: «Det kan være uår i historien, i en nasjons utvikling, uår på menn, på beslutninger og sjelelige handlinger». Et land kan hjelpes om det står vel til i nabolandene og kyndige menn steller med tingene. «Men om det blir uår i folket, eller i landets seder, da følges det av de aller største skader, ti ingen kan kjøpe fra andre land hverken seder eller mannevett, om det spilles eller ødelegges som før fantes i landet». Hvem kan høre disse ordene fra det 13. århundres Norge uten å ta varsel av dem helt frem til vår egen tid? - Jeg ser i korte lysglimt Harald samle landet, Olav kristne det, Sverre festne det, Håkon folde det ut i blomst og Magnus bygge det med lov. Jeg kjenner det som om de samlet og bygget for mig.

280

285

Så kom uår. Det varte i 400 år. Jeg ser bygdenes tause bønder, byenes forsagte borgere, ingen samlet dem, ingen styrket dem, ingen hevdet rett for dem i striden med de fremmede, landets herrer, ikke venner. Men også disse hundreårene er en del av Norge, nordmenn levde under dem, slet og lengtet under dem, våknet langsomt og samlet krefter. Og vi kan lære av dem.

290

Men fra 1814 blir det et brus av kjente, kjære stemmer. Mennene selv fra 1814, denne tid da også uår rådde, men denne gang ikke på seder og vett, et uår som derfor kunde hjelpes - dengang da grunnloven fastslog det som ennå er: Et uavhengig, udelelig og uavhendelig land, et selvstendig og levende rike som nok kan gå tap og trengsler imøte, men som vi ikke kan skjære av en havn her og en lapp der som det selv kunde falle oss inn i frykt for den første trussel. Og så alle nordmenn etter 1814 frem til idag, alle de som tok sin dåp av frihetsverket, de

295

300

som synes så nær mig at jeg kjenner deres ånde. Hvad sier de, hvad råder de til?
Wergeland taler om «hvad friheten utstråler», om «vår tids
uavhengighetsfølelse», om den «skammens tid da hver mann var nøid med at
305 han intet led». Han taler om «blodets og formuens nødvendige offer», og
kaller på et sinn «som tør påkalle friheten». Han sier «det er ikke sorg i å
blodvidne for sitt fedrelands selvstendighet og frelse», og ber oss stelle oss slik at
vi unge kan si til de gamle: «Når I henvandre da vandrer hen med trygghet for
Eders Norge...». «Intet uten Norge i Norge!» Og hvad er Norge uten et hjem
310 for frihet og frisinn, sannhet og kjærlighet? «Han sier der han er så fri. Det ei så
nøie fatter vi; men noe godt er visst deri, som verd er å beskytte.»

Våkn op! Ti de kommer, de kommer fra øst,
ti tusener vel eller flere...
315 Å fedreland, du eier hver nordmanns arm og blod...

Arne Garborg:

Det hev me lært er møda værdt:
320 å stri for det som var oss kjær!
Og mann for mann me segja ka

So lang ei tid, so lang ei strid
325 og endå lenger skal den bli,
men uredd stend i by og grend
ei vakt av norske menn.

Per Sivle:
330 «Og gamle saga ho segjer so
at Tor han stupa, men merket det stod.
Og soleis må enno den kunne gjera
som framgangsmerket i Norig skal bera.
335 mannen kan siga, men merket det må
i Norig si jord som på Stiklestad stå.»

«For kom det dei vilde Norig herja
so fanst det og dei som vilde det verja ...
og gjev det aldri må verta sagt
at landet ligg utan fanevakt ...»

345

«Vi vil oss et land som er frelst og fritt
og ikke sin frihet må borge.»

350

Jonas Lie:

Det kors i flaggets røde bund,
det bar vårt folk i nødens stund,
355 mens veiret tog og lynet slog,
så folket at et tegn det var
som frelse for dets frihed bar.

Henrik Ibsen:

360

Vi er et folk, vort land er fritt,
så lød i sang og tale
en livsens jubel sterkt og vidt
utover Norges dale.
365 Med smerte født, i trengsler svøpt
med frimenns kvasse ordlag døpt
i løvens høie billed støpt,
brøt Norges ånd sin dvale.

370

Så verg din odel uforsagt,
om horn og faner kaller,
og hold ved grensen nattevakt,
375 I fjeldets sønner alle!
For frimand kjemper frihets gud,
Hans sak kan aldri falle.

Ja, vi elsker dette landet som det stiger frem,
 furet, veirbitt over vandet med de tusen hjem.
 Og som fedres kamp har hevet det av nød til seir,
 385 også vi når det blir krevet, for dets fred slår leir.

Jeg kunde fortsette med å føie navn til navn og ord til ord. Ekkoet av røster vilde stige, men tonen vilde være den samme. Og for mig er denne tonen klar. Disse menn som spenner over et århundres liv og er forskjellig i så meget, de har
 390 allesammen elsket fedreland og frihet, og nesten alle har de vigslet sitt fri land med korsets tegn. De har sett at friheten trenger et hjem - fedrelandet - men de har også sett at fedrelandet trenger en åndens grense mot selvdyrkelse og makt. Denne grensen setter kristendommen. Jo mere jeg ser på landet, jo mere jeg lytter til de gamles ord og leter efter spor fra deres gjerning, desto klarere forstår
 395 jeg hvad kristendommen har gitt Norge. Den har frelst landet. Frelst det fra å bli sittende fast i villskap. Engang var vi vill-lynte. Våre hærferder var røvertog, herjingstog. Vi slog ihjel og plyndret, vi skjendet og svek. Hadde vi dengang eiet bombefly og giftgass, vilde det kanskje gledet oss å slippe dem løs over en vergeløs befolkning, over kirker, sykehus og barn. Vi gjorde ting på linje med
 400 dette. Vi var en skrekk for fremmede land vi søkte med krig, men uten krigserklæring. Jeg vet det godt: Ved siden av eiet vi våre sunde og fremtidssterke dyder. Men da vikingene i det 9. århundre tok sig en flåtebasis på en øi utenfor Englands kyst, ventet landets folk sig ikke noe godt, og fikk det heller ikke. Det var vi som fant det gode. Vi fant Kristi kors og bragte det med oss hjem. Det
 405 rensset oss uten å ta vår styrke, det gav oss håp og mening, det frigjorde ny følelse og tanke i folket, ut fra korsets røtter vokset den vilje til frihet, sannhet og nestekjærlighet sene norske tider har reist som merker for slektens liv. Kristendommen førte også Europa med sig. Ved den blev vi tatt inn i et folkefellesskap hvor vi ennu lever - med større rettigheter enn plikter. Ved den blev vi
 410 del av vesterlandsk kultur - det er katedralen og universitetet, bønn og opplysning, evig tro og evig søken, det er ansvaret for mennesket og respekten for mennesket, det er samvittighetens rett og fellesskapets lov, det er hjelp for den svake, trøst til den forfulgte, barmhjertighet for den ensomme, det er individets frihet, familiens enhet, nasjonens eget-liv og folkenes brorskap - alt dette som en
 415 bevisst lengsel mer enn et nådd mål. Og alt gjennom fedrelandet. Gjennom fedrelandet - friheten. Gjennom fedrelandet - Europa. Gjennom fedrelandet - kristendommen med det evige menneske i uendelig perspektiv. Gamle ord, men

420 dagnær sannhet. Jeg ser mig om i mitt eget indre og i min egen tid, ikke en av de
tanker jeg eier, ikke en følelse som kan leve uten denne grunn. Alt jeg tror på og
har arbeidet for i tiden, humanismens idé om menneskeverdet, Nansenskolens
forkynnelse av frihetens, sannhetens og kjærlighetens plass i personlighetens og
samfundets liv, min politiske og sociale handling, mine kunstneriske og
425 kulturelle behov, mine små og store gleder, mitt valg av yrke, min omgang med
venner, tryggheten i familien, barnas fremtid - alt står og faller det med at
fedrelandet fortsetter å leve slik det lever idag. Jeg kjenner en grenseløs
takknemlighet mot alle dem som foran oss har bygget landet til beste for sig selv
og en slekt de ikke kunde vite noe om. Og jeg kjenner et grenseløst ansvar for det
land jeg er med om å bygge - til beste for mig selv og en slekt efter mig. Og fordi
430 jeg tror at dette landet idag er truet av ulykke, legger jeg hele min sjel i det å gjøre
klart for andre hvad jeg selv mener vi har og hvad vi ikke kan leve uten.

Hvad vi oplever i denne tid, har endnu ingen norsk slekt oplevet, og derfor er det
enn mere sant at de som levde foran oss bare kan råde oss og ikke bestemme over
435 oss. 1814 og 1905 kan være store årstall og levende minner, de er allikevel
beskjedne i forhold til de årstall som skrives i vår tid. Den ufrihet vi den gangen
stred mot med sånn lidenskapelig styrke, er en idyll mot den som truer oss idag.
Aldri noen gang mellem disse merkeår dreiet det sig om vold mot vår tro. Hvor
høit stridens bølger kunde gå, hvor lite fredsommelig det kunde være, aldri
440 kjente vi oss truet på liv og lemmer, i eiendom og kultur, i vår tanke. Men idag er
det dette det dreier sig om. Nu vet vi hvad som skjer når en fremmed makt
rykker inn i landet. For første gang siden Hellig Olavs dager nærmer vi oss en
tid, eller rettere, står vi oppe i en tid da det kan komme til å bli spørsmål om alt
det kristendommen har gitt oss, spørsmål også om for første gang i vår historie å
445 sette våre egne krefter inn for europeisk kultur og kristen tro. Det er denne
prøven Finland går gjennom, det er disse verdier en hel verden allerede kjemper
om. Og det er ikke å være en utidig spåmann å si at vårt eget folks fremtid er
avhengig av denne kampens utfall.

450 Jeg har altså en sannhet jeg tror på og som skaper mitt liv. Dermed har jeg også
en sannhet å forsvare. Hvordan skal jeg kunne verge den? Spørsmålet er
selvfølgelig, men ikke svaret. Mennesker med det samme syn på livets
avgjørende verdier, trenger ikke enes når det gjelder hvordan vi skal kunne redde
dem i en tid som vår. Det finnes motsatte standpunkter og det finnes dyp
455 villrede. Men det finnes ikke mange motsatte standpunkter. Det dreier sig om
to: Forsvar med ånd, og forsvar med våpen og ånd. Selv går jeg inn for det siste,

men jeg gjør det efter lang tvil.

460 Jeg har flere av mine venner blandt de såkalte pasifister. Jeg har lært for meget av dem til ikke å akte dem. Noen av dem beundrer jeg fordi jeg tror de vil sette livet inn heller enn å bøie sig for uretten. Og derfor ser jeg dem ikke som motstandere. Jeg ser et salt i dem for nutiden og et håp for fremtiden. Og om det ikke kunde lyde som en dårlig spøk, vilde jeg si at disse pasifister hører med
465 blandt de verdier jeg vil forsvare. De gir uttrykk for en ånd som i sig selv kan virke uovervinnelig, og som vil gjøre et folk uovervinnelig om folket, eller en stor nok del av folket, eiet den.

Men jeg eier den ikke. Og jeg tror ikke noe europeisk folk på dette trinn av
470 historien eier nok åndelig kraft til bare med den å holde sig opreist mot nutidens vold. For hvad vilde denne prøve i sin ytterste følge si? Det er farlig å forenkle for meget, og det gjør vi hvis vi ser spørsmålet som et valg mellem å ta liv eller gi liv. Det er noe ganske annet som vilde foregå. Enten er det opgivelse av alt vi tror og tenker, eller også er det forfølgelser, nedverdiggelse og terror mot alt vi har
475 kjært, og alle vi har kjære, mot dem som har min egen formodede åndskraft og mot dem som åpenbart ikke kan ha den, mot barn og kvinner, kan hende mine barn og mitt hjem. Det er økonomisk endevending i samfundet, vilkårlige lover, arbeidsplikt eller arbeidsforbud, fremmed sprog, fremmed styre, fremmed tankesett og fremmede guder. Hvad er det ved det norske folk som kan få en til
480 å tro at det alene i Europa skulde være moden til en slik prøve? Viljen til lidelse kan være sterk og sund. Men det er farlig å overanstrenge evnen. Også her er en grunn hvor fornuften viker, og hovmodet begynner. Enhver sannhet trenger martyrer, og den kristne martyr er kristendommens seierherre, men bedre enn noen er han egnet til å vise hvor få som eier styrke i sig til en slik seier, og hvor
485 farlig det er på forhånd å trøste sig til at den styrken eier jeg selv og eier mitt folk. Jeg har ikke den styrken. Jeg trenger sverdet for å verge korset.

Jeg vet hvad sverd idag vil si. Jeg vet det er et navn med en uhyggelig misvisende
poesi. Jeg vet våpen er et ondt middel, og at onde midler i sig selv ikke kan føre
490 til gode mål. Enhver krig skaper sorg og tap. Men det jeg har å velge mellem er ikke et onde og et gode. Det er to onder. Jeg har ikke å velge mellem martyrens ære og krigerens vanære. Jeg har å velge mellem selvopgivelse og livsvilje. I spørsmålet om våpen eller ikke våpen, har jeg ikke å velge mellem fred og krig. Jeg har å velge mellem trelldommens åk eller frihetens pris. Heller ikke har jeg å
495 velge mellem Jesu bud og Jesu vanhelligelse. Det er ikke rart mange kristne

rygger tilbake for ordstillingen kors og sverd, som for en blasfemi. De mangler ikke eksempler som kan svi sinnet på sammenblandinger av Gud og våpen. For mig er krig synd, født av våre synder, og ikke gitt oss av Gud hverken til prøve eller straff. Men ennå engang: vi har ikke å gjøre med så enkle motsetninger som 500 synd og det motsatte av synd. Vi har å gjøre med noe ondt og noe tifold verre. Og i denne verden vi stiller så lite godt med, har vi ett håp i korset, og for å redde dette kors med alt hvad det gir oss av kristen, av kulturell, av nasjonal og social, av menneskelig og personlig verdi, griper jeg til fortvilelsens ytterste 505 middel: Våpnene. Jeg kan lenge nok grue for det. Men jeg gjør det uten tvil. Jeg ber ikke kirkens menn velsigne våpnene. Men jeg ber dem velsigne de mennesker som gjennom et middel de selv erkjenner som ondt, prøver å undgå å bli medskyldige i et ennå større onde og verge et gode som for dem er hellig. Vi kan strides om nytten av det, eller om vår rett til det. Det er noe enhver må 510 avgjøre med sin samvittighet. La oss bare ikke glemme at kristendommens enhet er en likevekt av overveldende motsetninger. Korsets gåte er ikke løst med det ene ord: Fred. Det eier fred, men en annen slags fred enn vi oftest tenker på. «Ikke som verden gir, gir jeg Eder.» «En fred som overgår all forstand.» «Tror I jeg er kommet for å gi fred på jorden.» «Nei, sier jeg Eder, men strid.» Den 515 fred Kristus gir, holder han ikke borte selv fra soldaten og slett ikke fra ham. Og himlens regnskapsprotokoller følger kanskje andre regler enn de vi er vant til i våre egne bøker:

Gud vil oss endå nådig hyrda
520 og sist frå vilska få oss burt.
Han veit at um vi broder myrda
so for hans skuld det alt vert gjort.
I nåde den han tenkjer på,
som drap for himlen sjølv å nå.

525
Det er på denne sannhet jeg her har nevnt, jeg vil gjøre mitt til at landet reiser sitt forsvar og at folket møtes til samling. Men forsvar og samhold kan ikke skapes hverken gjennom et foredrag eller et vedtak. Jeg har inntrykk av at litt for mange idag tror at nu har vi et forsvar fordi vi har fått en ny forsvarsminister, og 530 at vi har et samhold også fordi vi allesammen synes det er sørgelig med Finnland. Jeg har ingen rett til å tvile på at de som sitter med ansvaret nu gjør det som gjøres kan for å reise et vern om landet både av militær og økonomisk art. Men jeg vet at folkets samhold ikke er skapt gjennom en aldri så opriktig felles sympati utad. Jeg vet samholdet bare kan være resultat av et langt og brennende

arbeide, men engang vunnet, vil det ikke bare øke styremaktenes evne til å lage vern om landet, men det vil skape selve grunnlaget for at dette vernet skal kunne verge oss. Uten nasjonalt samhold nytter hverken kanoner eller fly. Med nasjonalt samhold kan selv det lille folk skape mirakler. Det har både historien og nutiden vist. Derfor ser jeg det som min egen oppgave å styrke forsvaret gjennom å bidra til samholdet. Men dette arbeide krever en så veldig innsats, at det trenger hjelp fra alle som overhodet kan forme et ord og føre en penn. Det er mange bra mennesker idag som mener det hjelper landet best at vi alle «holder kjeft». Jeg tror de tar feil. Det å, tie kan tilsynelatende hjelpe nøytraliteten, iallfall forenkle den, men det hjelper sikkert ikke til å holde levende noen som helst sannhet i folket. Hvis vi idag synes det kan bli meget prat og stemning i det som kommer frem til oss, er det ikke fordi det tales for meget, men for litet, - ikke fordi det tales for høit, men for lavt. Det er «ved å holde kjeft» at stemningene løper løpsk. Og så langt fra at Michelsen hadde rett hvis han virkelig har sagt det ordet til Bjørnson om å «holde kjeft», er sannheten den at uten alle de store og små Bjørnenes «kjeft» var 1905 aldri blitt av. Det frimodige ord er tegn på et frimodig sinn, og er selv med om å skape forutsetningene for et frimodig verk. At det kan misbrukes - og at det allerede idag ofte blir misbrukt - er sikkert. Men å komme misbruket tillivs gjennom å misakte selve frimodigheten, er å ramme denne mere enn misbruket. Hva vil det si at et fritt folk er herre i sitt eget hus uten gjennom det frie ord? Derfor så langt fra å være optatt med planer om å innskrenke ytringsfriheten, burde vi sette våre krefter inn på å skape et kor av samlende røster i landet. At vi ikke har det idag, er åpenbart, og også at vi lider under det. Nordmenn går i virkeligheten idag meget ensomme. Hjemløse og redde. Vi har ingen å tale til, ingen å høre på og ingen å gi vår virkelige tillit. Jeg er vel ikke den eneste som i denne tiden har lengtet etter at noen vilde tale til mig, noen som kunde tale til et helt folk, som over partier og skiller vilde si et vennlig ord til oss som nordmenn. Det er ikke nok for mig å høre at vi greier oss med mat. Det er ikke nok for mig å høre at jeg selv må ta min del av skylden for alt vondt som skjer. Jeg har lengtet etter en varm, inntrengende stemme som kunde gi oss en opmuntring i vår trengsel, bevisstheten om et sterkt og rikt fellesskap, om en god nasjonal arv, en som kunde fortelle oss både om folkets livskilder og om våre oppgaver.

Det sies av og til at denslags bare vil være med å skape panikk. Men jeg tror det er tausheten og glemselen som mere enn noe annet er mor og far til panikken. Det skaper ikke panikk å gjøre folk fortrolig med at vi har en grunn å stå på som er truet og derfor krever alles vern. Eller at dette samfund og dette folk til denne

575 dag har levet på visse sannheter som - i likhet med enhver annen sannhet - skaper
en stolthet, en ære og en samvittighet. Eller at de handlinger vi går til eller
undlater, må vi se i forhold til hvad vi tror på.

Det som vilde skape panikk, vilde være hvis det gikk op for oss at våre livskilder
580 begynte å renne tomme, hvis vi til eksempel måtte innrømme at vårt folkestyre
ikke så, meget uttrykker viljen til frihet, som evnen til stadig trettekjære oppgjør,
hvis vi måtte innrømme at i denne tiden tier fedrelandet stille og at troen bare
skaper mismot eller drøm.

585 Fordi tiden og nøytraliteten tvinger oss til så mange avkall utad, burde vi ti-doble
vårt arbeide med å levendegjøre frihet, land og tro i våre egne sinn. Selv friheten
trenger sin organisering. Selv nøytraliteten trenger et hederlig ansikt. Selv det
fredeligste samfund trenger en åndelig kjerne.

590 Til hvad som enn skal, skje med oss, selv til det beste som kunde skje -
rettferdighetens fred - trenger vi en samling av uanet styrke. Skal denne
samlingen overhodet kunne skje, må vi respektere hverandres frihet, kreve av
hverandre at hver av oss prøver vår sannhet og ikke forråder den, og den
kjærlighet verdens vold lammer eller begrenser, den må vi øke imellem oss.

595 Derfor vilde jeg ønske at vi dempet, ikke våre tankers ild, men våre hissiges,
urettferdige og ringeaktende ord. Det er et bånd enhver sund nøytralitet burde
gjøre til en selvfølge, og et bånd som ikke binder sannheten! Ufruktbar trette og
ond skadefryd burde vi alle banlyse, om noen gang i denne tiden, både fra
politikken, pressen og det personlige samliv. La oss gjøre hvad vi kan for å hevde
600 våre meninger med redelige og rolige midler, med aktelse for hverandre og for
hver manns opriktige tro. Dette er ikke å legge munnkurv på friheten, men gi
den mening. Alt annet lager bare støi som hindrer oss fra å høre. Vi må vel alle
tro at vi gjør vårt beste, selvom vi ikke alle gjør det like godt. Og for nu ennu
engang å nevne forsvaret, er det sant at det kan være noe forstemmende
605 forenklet ved mange forsvarsvenner. Men de kan også være noe merkverdig lite
fredsommelig ved mange pasifister. La oss ikke bombekaste hverandre med våre
utvekster. Jeg tror vi er for gode til det. Tiden og saken er iallfall for alvorlig til
det.

610 Måtte vi alle forstå dette. Måtte hver mann og kvinne i landet se efter sitt
kompass - det Wergeland sier ligger i hjernebassen - og holde kursen. Måtte vi
alle vokte oss for å skape vår egen ulykke og vanære ved å si nøytralitet eller

sannhet og velge den første på den annens bekostning. Måtte vi alle gjøre hvad
615 vi kan for å hevde nøytralitet og sannhet, men tviholde på sannheten. Og måtte
vi få hjelp til alt dette fra dem som hjelpe kan! -

Vi kunde få meget større hjelp enn vi får, og vi kunde selv hjelpe meget mere til,
hvis f. eks. våre politiske ledere var, ikke mindre politikere, men mere mennesker
620 som kom oss imøte nu og da med noen vennlige, alvorlige ord - uten først å se
etter partitegnet. Vi kunde få mere hjelp og selv gi mere hjelp hvis flere av våre
såkalte åndsmennesker, alle bokmenneskene, de lærde og de kunstneriske, var
litt mindre fjerne eller beskjedne i denne tiden, hvis flere av dem brente av større
tro og forlot sitt arbeide for å gi oss del i den. Og frem for alt kunde vi få mere
625 hjelp og selv gi mere hjelp om troens mennesker foran noen, de kristne
forkynnere, klynket mindre og trodde mere. Her er det særlig lett å være
urettferdig, og jeg ber om forlatelse hvis jeg er det. Men jeg kan ikke fri mig fra at
de kirkens menn jeg har hørt i denne tiden i mitt eget land mer har skapt
mismot enn mot. Så meget kan det tales om egen skyld at vi ikke tør røre en
630 finger. Så meget kan det tales om forståelse at all urett får hevd. Så meget kan det
tales om forsoning at alt blir grått. Så sterkt kan en være på vakt mot å la Kirken
og Kristus bli et hyklerisk redskap for statens makt og lyst, at en ikke lenger tør
nevne hverken urett eller rett ved navn. Men en kirke som taler om synden og
menneskene og straffen og kjærligheten i sin almindelighet, vil snart bli en svak
635 kirke, hvor opriktig den kan være. Hvad Kristus er og ikke er, nøytral er han ikke.
Det er ikke gjennom nøytraliteten kristendommen er blitt sett på som en
forargelsens klippe i to tusen år og skal bli det i nye tusen. Det er ved å nevne
mennesker og ting med de navn den har ment var de rette - til det gode eller til
det onde. Det mot den gir menneskene, det gir den blandt annet ved å tale
640 tydelig. Og tydelig tale idag kan ikke bare nevne den kjærlighet som burde være
og vilde være hvis . . . den må også nevne den urett som er, hvad den er og hvor
den er.

Vi trenger mot og tillit på alle områder. Vi trenger tillit til oss selv og til noe
645 utover oss selv. Vi trenger tillit til den enkelte, til kvaliteten. Den er det som
skaper det finske mirakel. Forleden leste jeg et ønske om at vi heller enn en
Jeanne d'Arc måtte få 1000 kvinner i arbeide for freden. Jeg skal ikke diskutere
selve ønsket. Jeg vil bare advare mot den gjengse tro om at tusen nødvendigvis er
verdifulle enn én. Å ønske en fredens kvinne heller enn en Jeanne d'Arc kan
650 jeg forstå, for det kunde være likeverdige størrelser. Men ingenting forteller mig
at tusen fredskvinner, eller tusen soldater, skulde kunne tusen ganger mere enn

én, for alt beror på hvad kvaliteten i den ene og de tusen er. La mig bare nevne at
Jeanne d'Arc som blev brent 19 år gammel for 500 år siden, hun gløder ennu
655 slik at hun gjennomgløder en hel nasjon.

Troen på tallet er en farlig tro. Den er grunnlaget for all selvopgivelse. To kan
mere enn én og tre mere enn to . . . Etter denne troen må rikmannen være mere
enn den fattige, den mektigere mere enn den svake, Tyskland mere enn Norge,
660 Russland mere enn Finnland. Troen på tallet er et grunnlag for maktlæren på
jorden.

Men den som tror på den enkeltes verdi, kommer til et annet resultat. Han
reiser sig mot perserne, han reiser sig mot russerne - ikke bare i fortvilelse fordi
665 han ikke kan annet, men fordi han eier en mirakuløs tillit. Men den som tror på
tall og mengde, og på dem alene, han har alle grunner til å la landets grenser ligge
åpne når makedonernes konge rykker inn.

Alle små land står idag overfor det samme problem. Det er ikke et problem vi
670 kommer unda, en si løser, gjennom nøytraliteten. Så få vi er - har vi noe, kan vi
noe, vil vi noe? Hvad gir oss mot? Hvad gir oss mismot?

Jeg har forsøkt å gi mitt eget svar på disse spørsmålene i dette foredraget. Jeg ber
andre som kan mere og vet mere enn jeg om også å gi sine svar. Alt, absolutt alt,
675 kan avhenge av at vi hver især blir klar over hvor vi står, at vi finner en plass og
en mening. Det er nødvendig både for nutid og fremtid. Så mange av oss går
omkring med en vakker drøm: at Norden en dag skal kunne gi verden et godt
budskap. Også jeg bevarer denne drømmen. Men skal vi kunne ha noe håp om å
gjøre den virkelig, er det min egen tro at vi må kunne tale til verden gjennom en
680 sannhet som har betydd så meget for oss at vi var villige til å lide noe for den, til
å kjempe for den. Nøytraliteten i sig selv vil ikke hjelpe oss ved fremtidens
fredsbord, heller tvert imot. Men en sannhet vilde hjelpe oss, en vi hadde vist
vilje til å kjempe for. Vi må ikke være lunkne hvis vi vil bli brukt!

685
Kilde
Anders Wyller: Kjempende humanisme. Oslo 1947, s. 195-224.

Emner
1940, 2. verdenskrig, Andre verdenskrig, Foredrag

690 **URI**

695

700

705

710

715

720

725